

РОЗДІЛ 6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-9/20>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ТА ҐРУНТІВ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF MANAGEMENT RELATIONS IN THE SPHERE OF RESTORATION OF LAND AND SOILS OF UKRAINE THAT HAVE SUFFERED AS A RESULT OF ARMED AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION

Грузенський В.В., аспірант кафедри кримінального та адміністративного права
Академія адвокатури України

У статті здійснено детальний аналіз деяких аспектів правового регулювання управління у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Поточний стан нормативно-правового забезпечення відновлення земельних ресурсів висвітлює декілька системних проблем, що унеможливають реалізацію ефективної стратегії відновлення деградованих земель та подолання екологічних наслідків війни.

Наголошено, що одним із найсерйозніших наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України є масштабне пошкодження земель та ґрунтів, яке створює системні загрози для подальшого їхнього відновлення й раціонального використання. Війна завдає шкоди не лише населенню та інфраструктурі, а й земельним ресурсам, які піддаються значному забрудненню, деградації та засміченню. Значні площі сільськогосподарських угідь уражені вибухонебезпечними предметами, що унеможливорює їхнє використання та потребує проведення масштабних робіт із розмінування.

Автор узагальнює, що першочергова проблема правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель та ґрунтів України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, полягає у відсутності уніфікованої нормативно-правової бази, яка б регулювала цілісні процеси відновлення земель, що включають екологічну, соціальну та економічну складові.

Нагальною необхідністю є розробка єдиної, уніфікованої методики визначення шкоди та збитків, завданих землям і ґрунтам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом новоствореного міністерства Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, що враховуватиме екологічні, економічні та соціальні аспекти відновлення і ґрунтуватиметься на концепції екосистемних послуг. Такий підхід забезпечить узгодженість дій, прозорість обрахунків та ефективність реалізації державної політики у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року не відповідає потребам сьогодення, оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг, не розглядає та і взагалі не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Нагальною необхідністю автор вважає розробку та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів», що покликаний вирішити проблему відновлення земель та ґрунтів та стати базовим законом у системі правового регулювання відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: управлінські відносини у сфері відновлення земель та ґрунтів, збройна агресія, відновлення земель та ґрунтів, відшкодування шкоди, заповдіяної землям та ґрунтам, екосистемні послуги.

The article provides a detailed analysis of some aspects of the legal regulation of management in the field of restoration of lands and soils of Ukraine that were damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation. The current state of regulatory and legal support for the restoration of land resources highlights several systemic problems that make it impossible to implement an effective strategy for the restoration of degraded lands and overcoming the environmental consequences of the war.

It was emphasized that one of the most serious consequences of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine is the large-scale damage to lands and soils, which creates systemic threats to their further restoration and rational use. War damages not only the population and infrastructure, but also land resources, which are subject to significant pollution, degradation, and littering. Significant areas of agricultural land are affected by explosive objects, which makes their use impossible and requires large-scale demining work.

The author summarizes that the primary problem of legal regulation of management relations in the field of restoration of lands and soils of Ukraine, which suffered as a result of the armed aggression of the Russian Federation, is the lack of a unified regulatory and legal framework that would regulate the holistic processes of land restoration, which include environmental, social and economic components.

There is an urgent need to develop a single, unified methodology for determining the damage and losses caused to the lands and soils of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation, approved by order of the newly created Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine, which will take into account environmental, economic and social aspects of restoration and will be based on the concept of ecosystem services. This approach will ensure consistency of actions, transparency of calculations, and effectiveness of the implementation of state policy in the field of restoration of lands and soils of Ukraine that were damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation.

The Law of Ukraine "On Land Protection" of June 19, 2003 does not meet today's needs, as it is not based on the concept of ecosystem services, does not consider and generally does not solve the problem of restoring the lands and soils of Ukraine damaged as a result of the armed aggression of the Russian Federation.

Ukrainian land legislation with international standards and adapting best practices for soil restoration. The author considers it urgent to develop and adopt the Law of Ukraine "On the Protection and Restoration of Lands and Soils", which is designed to solve the problem of land and soil restoration and become the basic law in the system of legal regulation of the restoration of lands and soils affected by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Key words: management relations in the field of land and soil restoration, armed aggression, land and soil restoration, compensation for damage caused to land and soil, ecosystem services.

Актуальність проблеми. Державна політика у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є важливою складовою державної екологічної політики. Наслідки збройної агресії Російської Федерації спричинили суттєве погіршення стану земель та ґрунтів України, зокрема через забруднення вибуховими та хімічними речовинами, порушення гідрологічного балансу, руйнування природних екосистем. Ефективне відновлення цих територій вимагає системного підходу, що базується на сучасних нормативно-правових актах, міжнародних екологічних стандартах та міжвідомчій координації органів державної влади.

Сучасна система правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель має низку проблемних аспектів, зокрема відсутність єдиного законодавчого механізму, який охоплював би усі етапи рекультивції, відшкодування, екологічного моніторингу та управління ризиками. Недостатня координація між державними органами, фрагментація інформаційних ресурсів, неузгодженість існуючих методик оцінки шкоди та відсутність єдиного підходу до визначення екосистемних послуг значно ускладнюють реалізацію ефективної політики відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового регулювання управління у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, досліджували вітчизняні вчені, зокрема: В. І. Андрейцев, Г. В. Анісімова, М. Я. Ващишин, Н. С. Гавриш, А. П. Гетьман, В. М. Єрмоленко, Н. Р. Кобецька, О. М. Ковтун, І. О. Костяшкін, П. Ф. Кулинич, Т. В. Лісова, Н. Р. Малишева, Т. С. Новак, В. В. Носік, Р. С. Кірін, І. О. Костяшкін, Є. П. Суєтнов, В. В. Шовкун, М. В. Шульга та інші. Аналіз останніх наукових публікацій засвідчує високий рівень уваги науковців до деяких правових аспектів управління відновленням земель і ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Водночас дослідники закликають і наголошують на необхідності удосконалення чинного законодавства, запровадження нових механізмів фінансування та контролю за процесами відновлення.

Метою статті є дослідження правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації та визначення напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Одним із найсерйозніших наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України є масштабне пошкодження земель та ґрунтів, що створює системні загрози для подальшого їхнього відновлення й раціонального використання. Війна завдає шкоди не лише населенню та інфраструктурі, а й земельним ресурсам, які піддаються значному забрудненню, деградації та засміченню. Значні площі сільськогосподарських угідь уражені вибухонебезпечними предметами, що унеможливає їхнє використання та потребує проведення масштабних робіт із розмінування. Лише на початок 2024 року потенційно замінованими залишалися близько 174 тис. кв. км території України, тобто майже третина держави. У низці регіонів рівень забруднення земель вибухонебезпечними предметами сягає критичних показників: у Херсонській області – 95% сільськогосподарських угідь малих виробників, у Харківській та Миколаївській областях – понад п'яту частину земель, у Донецькій та Чернігівській – близько 14%. Такі обставини свідчать про надзвичайний масштаб екологічних втрат та формують потребу в удосконаленні правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель і ґрунтів, що постраждали від війни [1].

Оцінка сучасного стану моніторингу свідчить про існування низки проблем, які знижують ефективність

управління та ускладнюють формування дієвої політики відновлення земель і ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Серед основних викликів слід виокремити недостатню інтеграцію між органами державної влади, фрагментованість інформаційних ресурсів, відсутність оперативного збору та аналізу даних щодо деградації ґрунтів, а також недосконалість нормативно-правової бази.

Спустошення, забруднення земель вибухівкою та отрутохімікатами, порушення водного балансу, знищені природні екосистеми, що потребує не тільки фінансових інвестицій, міжнародної технічної допомоги, а й розробки якісного нормативно-правового забезпечення.

Першочергова проблема правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, полягає у відсутності уніфікованої нормативно-правової бази, яка б регулювала цілісні процеси відновлення земель, що включають екологічну, соціальну та економічну складові. Відповідно базовий Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року не відповідає потребам сьогодення [2, с. 337], оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг, не розглядає та і взагалі не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [3] та Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 (далі – Постанова № 326) [4] формально передбачають обов'язок органів місцевого самоврядування приймати участь у визначенні шкоди та збитків, проте в нормативно-правових актах відсутній деталізований алгоритм взаємодії із центральними органами виконавчої влади та міжнародними партнерами. Це призводить до правової невизначеності та дублювання повноважень, що у свою чергу уповільнює реалізацію заходів з відновлення земель.

Постановою № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [4]. При цьому варто відзначити прийняття одразу двох методик: Методики визначення шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (наказ Міндовкілья від 4 квітня 2022 року № 167) (далі – Методики № 167) [5] та Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації (наказ Мінагрополітики № 295 від 18 травня 2022 року) (далі – Методики № 295) [6]. Наявність двох різних методик призводить до дублювання процедур і ускладнює єдиний підхід до розрахунку збитків, що негативно впливає на ефективність відновлювальних заходів.

Варто також зазначити, що чинні Методики не враховують концепцію екосистемних послуг, що набула широкого поширення в усьому світі і має бути імплементована в національне екологічне законодавство. Це означає, що окрім прямої шкоди, заподіяної землі та ґрунту, також слід враховувати втрату екосистемних послуг, таких як родючість ґрунту, очищення води, біорізноманіття та інші функції регулювання та підтримки [2, с. 250].

Ситуація ще більш ускладнюється через ліквідацію профільного екологічного міністерства – Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Згідно з нововведенням, Міністерство економіки України перейменовано на Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, а Міністерство аграрної політики та продовольства та Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів ліквідовано. Їхні функції виконуватиме новостворене «мегаміністерство» – Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України (Постанова КМУ «Деякі питання Міністерства

економіки, довкілля та сільського господарства» від 21.07.2025 р. № 903) [7], що є правонаступником майна, прав і обов'язків двох ліквідованих відомств.

У своїй спільній заяві понад 20 громадських організацій вважають таке об'єднання трьох міністерств в одне інституційною катастрофою для довкілля, національної безпеки та стратегічного курсу держави на європейську інтеграцію [8].

На нашу думку, таке об'єднання трьох міністерств (Міністерство економіки України, Міністерство аграрної політики та продовольства, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів) у межах однієї інституційної структури докорінно змінює механізми управління у сфері відновлення земель, створюючи передумови для централізованого ухвалення рішень, проте водночас містить ризики надмірної концентрації повноважень і можливої бюрократизації процедур. При цьому варто відзначити, що оптимальним підходом є розробка єдиної, уніфікованої методики визначення шкоди та збитків, завданих землям і ґрунтам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом новоствореного міністерства, що враховуватиме екологічні, економічні та соціальні аспекти відновлення і ґрунтуватиметься на концепції екосистемних послуг. Такий підхід забезпечить узгодженість дій, прозорість обрахунків та ефективність реалізації державної політики у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ.

Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 [5], що затверджує Методику визначення розміру шкоди, завданої землі та ґрунтам, є вагомим кроком у врегулюванні механізмів оцінки наслідків збройної агресії. Документ має значний практичний потенціал, оскільки встановлює юридичний інструментарій визначення шкоди, що є критично важливим у контексті відновлення земельних ресурсів України та фіксації збитків для подальших судових позовів. Аналіз положень Методики свідчить, що документ структурований, послідовно розкриває ключові аспекти оцінки шкоди. Він визначає не лише підстави та загальні положення, а й конкретні критерії забруднення ґрунтів та засмічення земель. Значущим є застосування гранично допустимих концентрацій небезпечних речовин як ключового параметра оцінки забруднення. Також передбачено залучення спеціалізованих організацій, використання даних дистанційного зондування та інструментально-лабораторного контролю, що підвищує точність оцінки.

Разом із тим, Методика № 167 потребує удосконалення, оскільки має низку правових і методологічних недоліків та прогалин. Визначення розміру шкоди здебільшого базується на нормативній грошовій оцінці землі, що не враховує специфічних характеристик пошкоджень ґрунту, таких як хімічний склад забруднювачів, ступінь їх проникнення та можливість відновлення. Відсутність уніфікованої шкали впливу різних забрудників ускладнює оцінку реальних екологічних наслідків.

Методика №167 також не містить чітких механізмів інтеграції результатів оцінки шкоди у процеси судового захисту прав держави та громадян. Не визначено алгоритму взаємодії органів державної влади у питаннях контролю, відшкодування збитків та притягнення винних осіб до відповідальності. Відсутність чітких норм щодо відновлення земель після фіксації шкоди ускладнює подальше управління процесом рекультивації.

З огляду на вищезазначене, необхідно вдосконалити Методику № 167 шляхом уточнення критеріїв оцінки шкоди, інтеграції більш деталізованих показників впливу забруднення на екосистеми, встановлення правових механізмів притягнення винних до відповідальності та розробки стратегії відновлення земельних ресурсів.

Складним питанням лишається встановлення правового статусу забруднених та деградованих земель, оскільки

в чинному законодавстві відсутні чіткі критерії, за якими їх можна класифікувати, а також відсутні алгоритми інвентаризації та обліку таких земель. Це, у свою чергу, унеможливує ефективне використання механізмів державної підтримки та програм міжнародної допомоги, спрямованих на відновлення сільськогосподарського потенціалу постраждалих територій. Недосконалість правових механізмів у сфері рекультивації земель та відшкодування шкоди, завданої довкіллю внаслідок збройної агресії, не дозволяє залучати інвестиції у відповідні процеси.

Основним правовим викликом є відсутність уніфікованого законодавчого механізму, який би визначав обов'язкові параметри Програм комплексного відновлення, їх структуру, порядок розроблення, затвердження та фінансування. Наявне законодавство передбачає різні інструменти просторового та стратегічного планування, однак вони не адаптовані до реалій післявоєнного відновлення. Відсутність єдиної методики оцінки збитків і визначення пріоритетних напрямів відновлення створює ризики нерівномірного розподілу ресурсів та неефективного планування заходів.

Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України [9], яка розробляється в умовах збройної агресії Російської Федерації, відіграє ключову роль у формуванні системи правового регулювання відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії. Вона не лише визначає пріоритети та напрямки відновлення, але й формує правову основу для реалізації заходів з відновлення екосистем, що зазнали шкоди. Концепція забезпечує інтеграцію екологічних аспектів у повоєнне відновлення, що є критично важливим для збереження біорізноманіття та відновлення екологічного балансу. Це передбачає врахування екологічних наслідків збройного конфлікту в рамках планування та реалізації проєктів з відновлення, а також запобігання повторному забрудненню ґрунтів та земель.

Розробка Програм комплексного відновлення областей або територій територіальних громад (їх частин) є критично важливим елементом стратегії післявоєнного відродження України. Однак процес їхнього створення стикається з низкою правових, організаційних та методологічних викликів, що ускладнюють ефективне використання вихідних даних, отриманих громадами, для подальшого стратегічного планування та інтегрованого розвитку територій.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» від 20 березня 2023 року № 2973-IX [10] значною мірою розширює правові засади управління у сфері екологічного моніторингу, проте він містить низку положень, які потребують уточнення та вдосконалення, зокрема у частині моніторингу земель і ґрунтів. Однією з ключових проблем залишається недостатня деталізація функцій моніторингу земель, а також координація дій різних органів влади у сфері земельного контролю та нагляду.

Нормативне визначення моніторингу земель і ґрунтів закріплює відповідальність за його проведення за центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері земельних відносин та охорони навколишнього середовища, однак механізм їхньої взаємодії потребує більш чіткої регламентації. На практиці відсутність належної координації призводить до дублювання функцій різними органами та складності в узгодженні даних, в результаті чого виникає багато непорозумінь. Крім того, не визначено методологію оцінки стану земель і ґрунтів у контексті відновлення територій, що постраждали від військових дій, що є критичним питанням для забезпечення продовольчої безпеки та раціонального землекористування.

Закон передбачає багаторівневую систему моніторингу довкілля, проте питання фінансування моніторингу

земель і ґрунтів залишається відкритим, оскільки в документі йдеться лише про фінансування загальної системи моніторингу довкілля, без деталізації механізмів розподілу бюджетних коштів між її підсистемами. Удосконалення нормативно-правової бази потребує встановлення чітких джерел фінансування, у тому числі можливостей залучення міжнародних донорів і грантових програм.

Відсутність у законі положень щодо використання сучасних цифрових технологій та дистанційного зондування для оцінки стану ґрунтів обмежує ефективність моніторингової системи. Зважаючи на міжнародний досвід, доцільним було б запровадити механізм використання супутникових даних, геоінформаційних систем та безпілотних літальних апаратів для отримання актуальних відомостей про деградацію земель та їхню забрудненість. Також варто врегулювати питання інформаційного обміну між різними органами державної влади, що здійснюють моніторинг земель, і науковими установами, які мають здійснювати аналіз та прогнозування змін щодо стану земель та ґрунтів.

Розробка та впровадження нових законодавчих ініціатив у сфері відновлення земельних ресурсів мають визначальне значення для ефективного управління територіями, що постраждали від збройної агресії Російської Федерації. Особливого значення набуває інтеграція сучасних технологій у процес моніторингу стану ґрунтів. Використання дистанційного зондування, геоінформаційних систем та національних кадастрових баз даних дозволяє оперативно фіксувати масштаби пошкоджень, оцінювати рівень деградації та контролювати результативність відновлювальних заходів. Такий підхід забезпечує підвищення точності стратегічного планування та сприяє оптимізації програм рекультивації [11, с. 245].

Водночас державне регулювання має формуватися на основі спеціальних програм відновлення земель, у яких передбачаються механізми компенсації завданих збитків та підвищений рівень державного контролю за реалізацією відновлювальних заходів. У цьому контексті важливо враховувати міжнародний досвід, зокрема практику реалізації програм під егідою ООН з навколишнього середовища (UNEP), де питання відновлення земель пов'язується з відновленням здатності екосистем надавати екосистемні послуги. Включення концепції екосистемних послуг до національного законодавства дозволить не лише оцінювати прямі екологічні збитки, а й забезпечить облік довготривалих соціально-економічних наслідків деградації земель [12, с. 250].

Наявна система державного моніторингу не забезпечує належного контролю за рівнем забруднення ґрунтів, у тому числі токсичними речовинами військового походження. Це створює необхідність розроблення окремої

підсистеми моніторингу, яка має базуватися на чітко визначених законодавчих процедурах збору, аналізу та використання інформації, а також на визначенні відповідальності державних органів за якість і достовірність даних. Особливого значення набуває питання юридичної відповідальності за неналежне виконання функцій у сфері моніторингу, що вимагає вдосконалення як адміністративного, так і кримінального законодавства.

Поряд із цим держава має створити механізм компенсації екологічної шкоди, спричиненої збройною агресією Російської Федерації. Такий механізм, безумовно, буде унікальним, однак його розроблення повинно спиратися на міжнародну практику врегулювання питань компенсації екологічних збитків унаслідок воєнних конфліктів та тимчасової окупації [13, с. 104]. Застосування міжнародних стандартів у поєднанні з національними особливостями сприятиме формуванню комплексної системи правового регулювання, яка забезпечуватиме не лише відновлення земельних ресурсів, а й підвищення рівня екологічної безпеки держави загалом.

Висновки. Отже, першочергова проблема правового регулювання управлінських відносин у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації, полягає у відсутності уніфікованої нормативно-правової бази, яка б регулювала цілісні процеси відновлення земель, що включають екологічну, соціальну та економічну складові.

Нагальною необхідністю є розробка єдиної, уніфікованої методики визначення шкоди та збитків, завданих землям і ґрунтам України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом новоствореного міністерства Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, що враховуватиме екологічні, економічні та соціальні аспекти відновлення і ґрунтуватиметься на концепції екосистемних послуг. Такий підхід забезпечить узгодженість дій, прозорість обрахунків та ефективність реалізації державної політики у сфері відновлення земель та ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ.

Закон України «Про охорону земель» не відповідає потребам сьогодення [2, с. 337], оскільки не ґрунтується на концепції екосистемних послуг, не розглядає та і взагалі не вирішує завдання відновлення земель і ґрунтів України, пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель і ґрунтів», що покликаний вирішити проблему відновлення земель та ґрунтів та стати базовим законом у системі правового регулювання відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України [12, с. 251].

ЛІТЕРАТУРА

1. Новак Т. С., Шовкун В. В. Визначення шкоди, завданої землі, внаслідок збройної агресії та бойових дій: правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №8. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/45.pdf> (дата звернення: 28.08.2025).
2. Грузенський В. В. Особливості правовідносин у сфері відновлення земель і ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Том 1. №80. Ужгород, 2023. С. 333-337. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/50.pdf>
3. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
4. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
5. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 р. №167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
6. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України 18 травня 2022 р. № 295. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0586-22#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
7. Деякі питання Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства. Постанова КМУ від 21.07.2025 р. № 903. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2025-%D0%BF#n31> (дата звернення: 28.08.2025).
8. Повне перезавантаження уряду: чим загрожує можлива ліквідація Міндовкілля. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/povne-perезavantazhennya-uryadu-chim-zagrozuie-likvidaciya-mindovkillya/> (дата звернення: 28.08.2025).

9. Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-v2.pdf> (дата звернення: 28.08. 2025).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля: Закон України від 20.03.2023 р. № 2973-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2973-20#Text> (дата звернення: 28.08. 2025).
11. Наумчук В. В. Стратегії відновлення та рекультивації земель після воєнних конфліктів. *Актуальні проблеми економіки*, 2024. №7. С. 238–248. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/07/7.24._topic_Viktor-Naumchuk-239-248.pdf (дата звернення: 28.08. 2025).
12. Грузенський В. В. Проблеми та перспективи правового регулювання відновлення земель і ґрунтів України, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. №5. С. 249–251. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/61.pdf (дата звернення: 28.08. 2025).
13. Ковтун О. М. Деякі правові проблеми компенсації шкоди, заподіяної довкіллю України внаслідок збройної агресії російської федерації, як об'єкти правової охорони та відновлення. *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2023 р. (м. Хмельницький)*. Хмельницький: ХНУ, 2023. С. 102–106. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/13682> (дата звернення: 28.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 09.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025
Дата публікації: 29.10.2025